

Pirkko Kanervo

Molotovo–Ribbentropo paktas: *Liebe war es nie*

Daugelis Lietuvos gyventojų ir net istorikų tebemano, kad po Sovietų Sąjungos ir nacių Vokietijos slaptų susitarimų 1939 m. rugpjūčio 23 d. ir rugsėjo 28 d. Lietuvos, Latvijos ir Estijos likimas buvo jau besąlygiškai nuspręstas. Iš tikrųjų istorijos įvykių eiga galėjo pasisukti ir kitaip, jei ne klaidingas Suomijos vyriausybės pasirinkimas ir JAV saviizoliacija bei neryžtingumas Europos situacijos atžvilgiu 1940 m. pavasarį.

1940 m. kovo 1 d. Didžioji Britanija ir Prancūzija pasiūlė Suomijai, vis dar kariaujančiai Žiemos karą su Sovietų Sąjunga, planą, pagal kurį britų ir prancūzų aljanso kariniai daliniai turėjo pradėti intervenciją Skandinavijoje: įsiveržti į Norvegiją, okupuoti Švedijos Laplandijos geležies rūdos kasyklų regioną (Vokietijos karo pramonei buvo gyvybiškai svarbūs tiekimai iš neutralios Švedijos, kuri Antrojo pasaulinio karo metu susikrovė iš šių tiekimų milžinišką kapitalą) ir padėti Suomijai jos priešpriešoje su sovietais. Britų ir prancūzų karinių pajėgų atsiradimas Suomijoje, kuris galėjo net pavirsti britų ir prancūzų ginkluotu konfliktu su Sovietų Sąjunga, galėjo pakeisti jėgų balansą Baltijos jūros regione.

Galbūt Londonas ir Paryžius būtų linkę padėti Baltijos šalims apginti nepriklausomybę, o 1940 m. Sovietų Sąjunga dar nebuvo pasirengusi tiesioginei konfrontacijai su Vakarų aljansu. Scenarijų galėjo būti įvairių – daryti prognozes atgaline tvarka neįmanoma, nes daug kas priklausė ir nuo „žmogiškojo faktoriaus“, t. y. valstybių vadovų, kurie dažnai klaidingai vertina situaciją, – tai rodo ir klaidingas Suomijos premjero Risto Rytio 1940 m. kovo mėn. sprendimas (šis prastai Helsinkio apskaičiuotas „pragmatinis“ sprendimas, turėjęs netiesioginių neigiamų padarinių Baltijos šalims, žinoma, jokių būdu negali būti moraliniu atžvilgiu prilygintas Stalino ir Hitlerio nusikaltimams, kuriuos jie padarė Baltijos valstybėms).

Deja, Suomijos vyriausybė pasirinko bendradarbiavimą su stipresne (kaip jai tuomet klaidingai atrodė) jėga, t. y. Vokietija, kuri spaudė Suomiją sudaryti suomių žeminančią taiką su Kremliumi. Suomijos sprendimas turėjo įtakos ir Italijos fašistinio lyderio Benito Mussolini'o apsisprendimui. Iki 1940 m. pavasario, pasak jo paties, jis net neįsivaizdavo, kad Italija galėtų kariauti ne britų ir prancūzų pusėje, bet po Suomijos sprendimo

irgi pasirinko „stipresniąją“, kaip jam tuomet atrodė, pusę, t. y. Hitlerį. Stereotipai apie Musolinio ir Hitlerio brolišką draugystę Antrojo pasaulinio karo pradžioje yra klaidingi. Tas pats pasakytina ir apie Hitlerio bei Stalino santykius. Pasaulio šalių vadovų politiniuose santykiuose, ypač tarp nedemokratiškos lyderių, paprastai lemiamą vaidmenį vaidina tik interesai ir intrigos, o ne viešiesiems ryšiams skirtos bičiulystės.

1940 m. pavasarį Suomijos sprendimas galėjo būti kitoks, jeigu JAV pozicija Vokietijos ir Sovietų Sąjungos atžvilgiu būtų buvusi ryžtingesnė. Vis dėlto JAV tuomet siekė tik išvengti didelio konflikto Europoje, mėginamos įkalbėti Berlyną, Romą, Londoną ir Paryžių susitarti dėl taikos.

Žinoma, Baltijos šalių padėtį komplikavo jose jau esančios sovietų karinės bazės. Vis dėlto sovietai savo kariuomenę prie Baltijos

šalių sienų pradėjo telkti tik 1940 m. balandžio mėn., t. y. tik po Suomijos sprendimo.

Suomijos Turku miesto universiteto istorijos profesorė Pirkko Kanervo smulkiai nupasakojo politinę padėtį Europoje 1940 m. pavasarį, kai nuo Suomijos vyriausybės sprendimo priklausė būsima viso pasaulio geopolitinių lūžių eiga. Jos pranešimas, pavadintas „Molotovo–Ribbentropo paktas: Liebe war es nie“, buvo skaitomas tarptautinėje istorikų konferencijoje „Italija ir Ribbentropo–Molotovo paktas 1939–1941“, kuri buvo surengta Romoje 2012 m., o 2013 m. spalio mėn. jos medžiagą atskira knyga ir tokiu pačiu pavadinimu (itališkai „Il patto Ribbentrop–Molotov, l’Italia e l’Europa (1939–1941)“) išleido prestižinė Romos leidykla „Aracne“. Siūlau susipažinti su šiuo pranešimu.

*Įvadą parašė ir
pranešimą iš anglų kalbos išvertė
Rokas Tracevskis*

„Ironiška, kad į karą nesikišančių didžiųjų valstybių apleistai Suomijai tris mėnesius kariavus mažąjį karą, Suomija tapo arbitru klausimuose, kurie bus sprendžiami didžiajame kare“, – rašė Giovanni Ansaldo [Italijos Livorno miesto laikraščio „Telegrafo“ žurnalistas. – Vert.] 1940 m. kovo 9 d.¹

Molotovo–Ribbentropo pakte buvo ir slaptasis protokolas, pagal kurį Suomija ir Baltijos valstybės buvo priskirtos sovietų įtakos sferai. Viena po kitos Estija, Latvija ir Lietuva sutiko pasirašyti Sovietų Sąjungos pateiktas sutartis. Tik Suomija atmetė sovietų siūlymus ir buvo įtraukta į karą su rusais, kurių svarbiausias karinis tikslas buvo sutrumpinti sovietų vakarinę sieną aneksuojant Suomiją rengiantis neišvengiamam karui su nacistine Vokietija². Dėl karo su Sovietų Sąjunga Suomija staiga tapo pasaulio politikos dėmesio centru.

Sovietai užpuolė Suomiją (taip prasidėjo Žiemos karas) 1939 m. lapkričio 30 d., per pirmuosius Antrojo pasaulinio karo mėnesius, kuriuos britai dar vadina Netikruoju karu arba Sėdėjimo karu [nuo 1939 m. spalio mėn. iki 1940 m. kovo mėn. – Vert.]. Tyrinėjant Žiemos karo istoriją galima apskritai paaiškinti Italijos poziciją Molotovo–Ribbentropo pakto atžvilgiu. Italai suprato, kad sutartis tarp Rusijos ir Vokietijos savo prigimtimi tėra laikina ir tai sutarčiai tiktų XX a. ketvirtojo dešimtmečio populiarus vokiečių šlagerio pavadinimas „Liebe war es nie“ („Meilė, kurios niekada nebuvo“).

Kaip teigė [Italijos istorikė. – Vert.] Rosaria Quartararo, nuo Žiemos karo pradžios iki pat jo pabaigos Italijos spauda, visuomenės nuomonė ir fašistinė vyriausybė vieningai palaikė moralinės ir materialinės paramos teikimą Suomijai³. Italijos laikraščiai spausdino

straipsnius apie Suomijos kariuomenės ir jos vyriausiojo vado maršalo Mannerheimo didvyriškumą ir tuo pačiu metu pradėjo didžiulę propagandos kampaniją prieš Sovietų Sąjungą.

Italija buvo antra didžiausia amunicijos ir ginklų Suomijai tiekėja. Italija buvo pirmoji šalis, kuri pardavė karo lėktuvus suomiams. Šiuos tiekimus prižiūrėjo Italijos lyderis Benito Mussolini, kurio pagalbos Mannerheimas paprašė per [Italijos kariuomenės. – Vert.] majorą Anchisi (pastarasis buvo atsiųstas į Suomijos kariuomenės štabą Suomijoje iš Italijos ambasados Berlyne)⁴.

UŽSIENIO KARINĖ PAGALBA SUOMIJAI ŽIEMOS KARO METU

Švedija – 1470 milijonų Suomijos markių

Italija – 790 milijonų Suomijos markių

Prancūzija – 600 milijonų Suomijos markių

Didžioji Britanija – 500 milijonų Suomijos markių

Belgija – 500 milijonų Suomijos markių

JAV – 270 milijonų Suomijos markių

Vengrija – 100 milijonų Suomijos markių

Norvegija – 80 milijonų Suomijos markių

Danija – 70 milijonų Suomijos markių

Ispanija – 55 milijonai Suomijos markių

Šveicarija – 35 milijonai Suomijos markių

Vokietija – 35 milijonai Suomijos markių.

Visa užsienio pagalbos suma buvo 4,6 milijardo tuometinių Suomijos markių – ši suma, pagal 1939 m. rugpjūčio mėn. Suomijos kariuomenės vadovybės atliktus skaičiavimus, padengė 85 procentus Suomijos kariuomenei reikalingų išlaidų. Dalį ginkluotės Suomija gavo už dyką, o daugelis kitų pirkimų buvo finansuojami panaudojant gautą iš užsienio dovanotą paramą, kuri suplaukė iš viso pasaulio. Šios dovanotos piniginės ir daiktinės paramos vertė sudarė

apie du milijardus tuometinių Suomijos markių⁵.

Suomija nusipirko iš Italijos 35 „Fiat“ naikintuvus, 100 granatsvaizdžių, 100 priešlėktuvinių pabūklų, šimtus tūkstančių šovinių ir artilerijos sviedinių, 500 liepsnosvaizdžių, 30 000 plieninių šalmų, taip pat daug sprogmėnų, automatų, minų, vilkikų, pistoletų ir kt.⁶ Be to, Mussolini nusiuntė dvi karo technikos specialistų grupes, kad paašikintų suomiams, kaip naudoti naikintuvus ir priešlėktuvinius pabūklus. Tos grupės buvo sudarytos iš savanorių, kuriems vėliau leista dalyvauti karo veiksmuose kartu su suomiais⁷.

Be to, Suomija užsisakė Italijoje penkis motorinius torpedinius katerius, kuriuos Italija perdavė Suomijai per vadinamąjį Tollesnį karą [karo veiksmai tarp Suomijos ir Sovietų Sąjungos nuo 1941 m. birželio 25 d. iki 1944 m. rugsėjo 19 d. – Vert.]. Verta prisiminti, kad 1938 m. rugpjūčio mėn. Suomija užsisakė keturis motorinius torpedinius katerius Didžiojoje Britanijoje, bet jų niekada taip ir negavo. Kai, baigiantis Žiemos karui, Suomijos vyriausybė atmetė Vakarų sąjungininkų siūlymą padėti Suomijai savo karinėmis pajėgomis, britai nedelsdami paprašė grąžinti jų suteiktą ginkluotę. Britų Jūrų ministerija net konfiskavo du motorinius torpedinius katerius, kurie jau buvo pakrauti į suomių prekybinį laivą⁸.

Italijos vyriausybė skatino savo piliečius vyksti savanoriais į Žiemos karą. Fašistų partija rėmė demonstracijas už Suomiją ir prieš Sovietų Sąjungą, kurios vyko Romoje ir kituose dideliuose Italijos miestuose. Komplikavosi Italijos ir Rusijos diplomatiniai santykiai. Nikolajus Gorelkinas, sovietų ambasadorius Romoje, buvo atšauktas į savo šalį, o Italija į tai atsakė atšaukdama savo ambasadorių Augusto Rosso'ą iš Maskvos į Romą⁹. Tai buvo didelis smūgis Vokietijai, nes tuo metu Hitleris savo Ašies politiką grindė gerais santykiais

su Sovietų Sąjunga (arba veikiau įspūdžiu, kad palaikomi geri santykiai).

ITALIJOS NEDALYVAVIMAS KARE

Teigiamą Italijos požiūrį į Suomiją lėmė tuometė jėgos politika. Kaip XX a. septintajame dešimtmetyje jau teigė [Italijos istorikas. – *Vert.*] Mario Toscano, Italijos fašistų vyriausybė pasinaudojo Žiemos karo suteikta proga sukelti didelių problemų Berlynui, kuriam Maskvos korta tebebuvo labai svarbi. Kitas Italijos motyvas buvo pabrėžti skirtumus tarp Italijos ir Vokietijos santykiuose su Kremliumi¹⁰. Dučė norėjo veikti ne tik prieš Sovietų Sąjungą, bet ir prieš savo sąjungininką Adolfą Hitlerį.

Mussolini pasirinko tą patį kelią kaip Winstonas Churchillis, kuris per Žiemos karą veikė tiek prieš Vokietiją, tiek prieš Sovietų Sąjungą. Žiemos karas buvo tokia puiki proga, kad Churchillis buvo pasirengęs rizikuoti ir pradėti kariauti su Rusija, nors tai ir prieštaravo jo skelbtoms mintims apie didžiąją sąjungą prieš Vokietiją¹¹. „Vien Suomija – nuostabi ir didinga Suomija, kuriai iškilęs mirtinas pavojus, – rodo, ką laisvas žmogus gali padaryti“, – teigė Churchillis, kalbėdamas per radiją 1940 m. sausio 20 d.; jo skambūs žodžiai buvo skirti Suomijai.

Mussolini'o veiksmai kėlė nemažą nuostabą, bet jie iš dalies gali būti paaiškinami analizuojant ankstesnius įvykius Romos ir Berlyno ašyje. 1939 m. gegužės mėn. Italija ir Vokietija sudarė politinę ir karinę sąjungą, vadinamąjį Plieno paktą. Italija sudarė šį paktą su viena sąlyga: taikos laikotarpis turi trukti ne mažiau kaip trejus metus¹². Plieno pakto straipsnių, numatančių konsultacijas ir susitarimus, niekada nebuvo laikomasi. Negalima teigti, kad Mussolini ir Hitleris pasitikėjo vienas kitu. Hitleris savo politikai tik naudojo Italijos lyderiu: Mussolini'o

tuštybe, silpnumu ir siekiu viešpatauti Viduržemio jūros regione.

Vokietijos 1939 m. rugsėjo mėn. puolimas prieš Lenkiją nebuvo aptariamas išanktinėse konsultacijose su Italija, nors tokias konsultacijas numatė tarp abiejų partnerių sudarytas paktas. Rugsėjo 12 ir 13 d. Galeazzo Ciano, Italijos užsienio reikalų ministras ir Mussolini'o žentas, susitiko su kolega iš Vokietijos Joachimumu von Ribbentropu ir Hitleriu Zalcburge ir tik tuomet sužinojo, kad konfliktas tarp Vokietijos ir Lenkijos yra neišvengiamas. Ciano požiūris į Vokietiją radikaliai pasikeitė. „Esu pasibjaurėjęs Vokietija. Jie apgavo mus ir melavo mums. Ir dabar jie nori įtraukti mus į avantiūrą, kurios mes nenorime ir kuri gali kelti grėsmę mūsų santvarkai ir mūsų šaliai. Italijos žmonės apims siaubas, kai jie sužinos apie Lenkijos užpuolimą, ir jie net gali griebtis ginklų kovai su Vokietija“, – rašė Ciano savo dienoraštyje¹³.

Ciano ėmė atkakliai įtikinėti Mussolini'į nedalyvauti kare. Tai nebuvo lengva. Ryšių su Vokietija nutraukimas Mussolini'ui reikštų, kad jis paneigia visą ankstesnį savo politinį gyvenimą. Mussolini dvejojo; per kitas dvi su puse savaites jis keitė savo nuomonę kasdien, kartais net kas valandą. Ciano taip pat iškart ėmė dvejoti, kai jam pranešė apie nacių ir sovietų paktą¹⁴. Kai Didžioji Britanija ir Prancūzija paskelbė karą Vokietijai, Mussolini pareiškė, kad Italija nesikiš į karą. Prieš tai jis bergždziai mėgino tarpininkauti dėl taikos tarp Vakarų sąjungininkų ir Vokietijos.

Pats „nesikišimo“ terminas rodo, kad buvo paliktos atviros durys tolesniam sprendimui: visiškam neutralumui arba įsitraukimui į karą. Tad kurią pusę Italijai pasirinkti: Vokietijos ar britų ir prancūzų? Akivaizdu, kad Ciano desperatiškai mėgino laikyti Italiją nuošalyje nuo karo. Vis dėlto svarbi buvo tik vieno žmogaus nuomonė – Mussolini'o nuomonė. Pasak garsaus italų istoriko Renzo De

Felice's, Mussolini nedarė sprendimo iki to laiko, kol nežinojo, kas nugalės¹⁵. Jis norėjo būti nugalėtojų pusėje, kad ir kas tie nugalėtojai būtų. Gana paradoksaliai Suomija dėl Žiemos karo tapo arbitru politiniame žaidime tarp Vakarų sąjungininkų ir Vokietijos Netikrojo karo metu. Tikrasis karas išsiplieskė tik po Suomijos Žiemos karo.

Iš tikrųjų neįmanoma Italijos laikyti neutralia valstybe, nepaisant jos paskelbto nesikišimo, nes Italijos karinė pagalba Suomijai buvo naudinga ne tik Suomijai, bet ir Vakarų sąjungininkams, turint galvoje jų interesus, bei, plačiąja prasme, ir Balkanų šalims, kurios taip pat bijojo didėjančios Vokietijos ir Sovietų Sąjungos įtakos bei ketinimų pasidalyti Europą. Vis dėlto Mussolini buvo atsargus. Jis nesudegino visų tiltų – jo sąjunga su Hitleriu išliko. Nors Hitleris žinojo apie menką Italijos karinį pajėgumą, tačiau jis buvo nuo jos priklausomas politiškai. Hitleris nenorėjo būti paliktas viso likusio pasaulio akivaizdoje tik su savo „draugu“ ir partneriu sovietų diktatoriumi Josifu Stalinu.

HITLERIO PROBLEMAS, KURIAS REIKĖJO SPREŠTI

Svarbu paminėti problemas, su kuriomis Hitleris susidūrė tarptautiniu lygiu Netikrojo karo metu. Jam daugiausia rūpesčio kėlė šios problemos:

- britų ir prancūzų aljanso paskelbtas karas, Italijos paskelbtas nesikišimas,

- britų ir prancūzų aljanso vykdoma ekonominė blokada,

- Žiemos karas Suomijoje,

- Molotovo protestas prieš „Fiat“ karinės produkcijos tiekimus per Vokietijos teritoriją,

- Italijos propaganda prieš Sovietų Sąjungą, baimė, kad Italija nepereitų į priešininkų pusę,

Vakarų sąjungininkų intervencijos į Šiaurės Europą planas,

[Einančio JAV valstybės sekretoriaus pareigas. – *Vert.*] Sumnerio Welleso misija [jo 1940 m. pradžios vizitai į Romą, Berlyną, Paryžių ir Londoną siekiant taikos Europoje. – *Vert.*].

Britų ir prancūzų aljanso paskelbtas karas, netrukus Mussolini'o paskelbtas nesikišimas buvo didelis netikėtumas Hitleriui. 1939 m. spalio mėn. Mussolini daug ką pakeitė savo aplinkoje: jis atleido visus Vokietijai palankius ministrus iš savo vyriausybės. Visi nauji ministrai buvo Ciano patikimi draugai ir nuo to laiko vyriausybę imta vadinti Ciano vyriausybe. [Žurnalistas. – *Vert.*] Alessandro Pavolini, žinomas kaip didelis Suomijos draugas, buvo paskirtas liaudies kultūros ministru¹⁶.

Ciano turėjo didžiulį autoritetą per Žiemos karą. Italijos užsienio reikalų ministerijoje buvo įsteigtas specialus departamentas, pavadintas „Ufficio Finlandia“, kad būtų centralizuotai koordinuojama politinė, karinė ir ekonominė pagalba Suomijai. Trys Italijos karinės žvalgybos pareigūnai buvo paskirti dirbti naujajame departamente, vadovaujamame grafo Bechio¹⁷, kuris 1940 m. vasario mėn. atvyko su nepaprastai slaptu vizitu į Suomiją. Tuo metu Mussolini laikėsi nuošaly. Politiniai rudens įvykiai sudavė skaudų smūgį jo savivertei.

1939 m. lapkričio 28 d. [dvi dienos prieš sovietams užpuolant Suomiją. – *Vert.*] Ciano savo dienoraštyje rašė, kad sovietų puolimas prieš Suomiją yra neišvengiamas. Vis dėlto jis buvo įsitikinęs, kad Vokietija tiesks ginclus Suomijai. Ciano rašė, jog jis imsis visų priemonių, kad apie tai informuotų rusus¹⁸. Taigi, net prieš prasidedant Žiemos karui, Ciano nutarė sukelti kuo daugiau problemų Vokietijai. Ciano užrašai atskleidžia, jog jis buvo tvirtai įsitikinęs, kad Suomija labai svarbi Vokietijos politikai.

Paprastai yra teigiama, jog Žiemos karo metu Vokietija buvo pasyvi ir apgailestavo dėl ankstesnės Suomijos politikos Vokietijos atžvilgiu. Viešojoje erdvėje taip ir buvo, bet užkulisiuose padėtis buvo kitokia. Pavyzdžiui, vokiečiai stengėsi įtikinti suomių sutikti su rusų reikalavimais. Hitlerio pasiuntinys maršalas Hermannas Göringas patarė Suomijai sutikti su Rusijos reikalavimais dėl karinės jūrų bazės (kai 1939 m. rudenį Suomija derėjosi su sovietais Maskvoje), nes priešingu atveju Sovietų Sąjunga pradėsianti karą – Vokietija esą negalinti padėti šiuo metu, bet viskas bus išspręsta vėliau¹⁹.

Ciano žinojo apie šį patarimą, nes tuometis Suomijos užsienio reikalų ministras Eljas Erkko apie tai papasakojo Vittorio Bonarelli'ui, Italijos pasiuntiniui Helsinkyje²⁰. Vis dėlto Suomijos vyriausybė nepaklausė Vokietijos patarimo: nuolaida dėl karinės jūrų bazės nebuvo padaryta. Maršalas Mannerheimas keletą kartų rekomendavo Suomijos vyriausybei daryti didesnes nuolaidas, bet net jis negalėjo turėti įtakos savo šalies vyriausybės sprendimui. Taigi, didelei suomių ir viso pasaulio nuostabai, prasidėjo Žiemos karas. Hitleriui Žiemos karas kėlė didelių problemų, kurios tapo dar didesnės, kai Italija nedelsdama parėmė Vakarų šio karo atžvilgiu.

1939 m. gruodžio 5 d. Hitlerio pasiuntinys daktaras Robertas Ley, Vokietijos darbo fronto (*Arbeitsfront*) lyderis, skubiai atvyko į Romą. Pasak britų žurnalistės ir istorikės Elizabeth Wiskemann, Ley „akivaizdžiai buvo gavęs instrukcijas priversti Italiją laikytis „teisingos“ pozicijos rusų ir suomių karo atžvilgiu“²¹. Ley pasakė italams, kad Vokietijai nerūpi Suomijos ateitis, nes Suomija blogai elgėsi Vokietijos atžvilgiu ir „niekada nerodė bent jau dėkingumo už labai didelę Vokietijos pagalbą įtvirtinant Suomijos nepriklausomybę“. Ley pabrėžė, kad jo fiureris mano, jog Italija taip pat neturėtų rodyti

simpatijų ir Baltijos valstybėms. Vis dėlto, pasak Ley'o, Vokietija sveikintų Suomijos ir Sovietų Sąjungos konflikto nutraukimą²².

Ley'o misija Romoje buvo nesėkminga. Mussolini ir Ciano suprato, kad Ley'o teiginiai apie Suomijos nedėkingumą buvo tik tušti žodžiai ir blefas. Taigi Ley neparvežė gerų naujienų savo valdovui. Gruodžio 9 d. rytą sugrįžusį į Berlyną Ley'į stotyje pasitiko Hitlerio adjutantas, kuris palydėjo jį į dvi valandas trukusį pokalbį su Hitleriu. Popiet Ley vėl susitiko su Hitleriu²³.

Tuo pat po šio Ley'o vizito Švedijos spauda pranešė sensacingą naujieną: Italija tiekė Suomijai lėktuvus per Vokietijos teritoriją. Rusų užsienio reikalų ministras Molotovas įsiuto; gruodžio 9 d. jis pareiškė protestą Friedrichui von der Schulenburgui, Vokietijos ambasadoriui Maskvoje, teigdamas, kad sovietų vyriausybė negali suprasti, kodėl Vokietija padeda Suomijai, nes tai prieštarauja rusų ir vokiečių pakto antrajam straipsniui²⁴. Šeši „Fiat“ gamybos lėktuvai įstrigo Vokietijos Zasnico miesto uoste, ir paskutinis iš jų buvo grąžintas Italijai tik po mėnesio. Tuomet Mussolini įsakė visus tiekimus Suomijai vykdyti jūrų keliais. Nuo to laiko šie tiekimai buvo laikomi paslapyje nuo Vokietijos²⁵.

Netrukus po pasaulį pasklido kitos sensacingos naujienos. Gruodžio 16 d. Ciano pasakė viešą politinę kalbą. Jis apkaltino Vokietiją, kad ši nevykdo Italijai duotų įsipareigojimų, ir tai esą pateisina Italijos sprendimą nesikišti į karą. Vokietija esą sulaužė Plieno pakto nuostatas. Be to, pasak Ciano, Vokietijos sutartis su rusais buvo netikėta Italijai, nors Vokietija ir Italija buvo sutarusios dėl abipusių konsultacijų tokiais atvejais²⁶. Vokiečiai demonstravo apsimestinį abejingumą šiai kalbai. Vis dėlto iš tikrųjų jie ėmė nuogaštai, kad Italija nepereitų į priešininkų pusę, kaip ji jau buvo padariusi Pirmojo pasaulinio karo metu²⁷.

1940 m. sausio 5 d. Mussolini žengė kitą žingsnį: nusiuntė laišką Hitleriui. Šis dokumentas yra vienas svarbiausių Žiemos karo laikotarpio Italijos dokumentų. Dauguma istorikų teigia, jog šiame laiške Mussolini žūtbūt stengėsi įkalbėti Hitlerį netęsti karo su Vakarais²⁸. Mussolini rašė, kad jis politiniu atžvilgiu supranta Hitlerio susitarimą su rusais, nes tai padėjo išvengti antrojo fronto. Vis dėlto jis pareiškė, kad Hitleris neturėtų aukoti savo revoliucijos principų dėl tam tikro politinio momento taktinių poreikių: „Jūsų *Lebensraum* [„gyvenamosios erdvės“ – *Vert.*] problema yra tik Rusija.“²⁹

Mussolini laiške taip pat užtarė Suomiją. Dučė rašė apie didžiulę simpatiją, kurią Italija jaučia mažai ir drąsiai šaliai³⁰. Įdomiausia, kad jis rašė netiesą apie Italijos karinę pagalbą Suomijai. Mussolini negalėjo neigti naikintuvų tiekimo, nes dalis Italijos gamybos [sulaikytų. – *Vert.*] naikintuvų vis dar buvo Vokietijoje, tačiau jis tvirtino, kad daugiau tiekimų nebuvo. Tą pačią dieną, kai Mussolini rašė šį laišką, suomiai gavo teigiamą Italijos atsakymą į savo prašymą parduoti daug ginkluotės, kuri buvo verta 2,9 milijono JAV dolerių. Ta ginkluotė buvo paimta iš Italijos kariuomenės sandėlių³¹.

Sausio 8 d. Italijos ambasadorius Bernardo Attolico – jis nenuilsdamas rėmė Ciano pastangas laikyti Italiją nuošaly nuo karo – įteikė laišką Hitleriui. Attolico pranešė, kad Hitleris, perskaitęs laišką keletą kartų, tarė šalia esančiam Ribbentropui: „Privalau parašyti atsakymą į šį laišką.“ Šiek tiek padvejojęs Hitleris paklausė Attolico, ar tikrai Italijoje reiškiamas tiek daug simpatijos Suomijai; Attolico atsakė teigiamai³². Iš tikrųjų vienintelė šio pokalbio tema buvo Suomija; tai rodo, kad tuomet Žiemos karas buvo opi problema Vokietijai. Hitleris atsakė į laišką tik po dviejų mėnesių, kai Rusija ir Suomija jau vedė taikos derybas Maskvoje.

Mussolini'o laiškas Hitleriui buvo paskutinis mėginimas įtikinti Vokietijos diktato-

rių nutraukti karą prieš britų ir prancūzų aljansą. Ilgai laukdama Hitlerio atsakymo Italija turėjo remtis diplomatiniais kanalais ir iš žvalgybos šaltinių gauta informacija. 1940 m. sausio pabaigoje ir vasario pradžioje, tebevykstant Žiemos karui, Italijos karinės žvalgybos viršininkas generolas Giacomo Carboni, kuris nuosekliai laikėsi antivokiškų nuostatų³³, lankėsi Vokietijoje. Carboni'o ataskaitoje rašoma, kad Vokietijos karinė vadovybė nerodė entuziazmo dėl karo prieš britų ir prancūzų aljansą. Vokietijos kariuomenės vadai, kalbėdami apie Rusiją, buvo akivaizdžiai sutrikę ir neslėpė priešiško bei nepasitikėjimo ja, o jų simpatija Suomijai buvo aiškiai juntama. Pavyzdžiui, Vokietijos generolai domėjosi, kiek užsienio pagalbos Suomija galėtų gauti pavasarį³⁴.

Vokiečių karininkus buvo apėmusi neviltis dėl Suomijos ir jų suomių draugų, kurie tuomet kariavo su priešu vieni. Tas priešas, pasak vokiečių karininkų, turėjo būti ir Vokietijos priešu. 1939 m. gegužės mėn. pabaigoje apie du šimtai Suomijos jėgerių, daugiausia karininkų, kartu su žmonomis buvo pakviesti apsilankyti Vokietijoje. Gegužės 31 d., kai buvo atidengiamas paminklas jėgeriams Šiaurės Vokietijos Lokstedo miestelyje, buvo sakomos kalbos apie amžinus ginklo draugus ir tradicinį Rytų priešą. Po šios ceremonijos suomių karininkai stebėjo dideles karines pratybas prie Ščecino (vok. Stettin)³⁵.

Panašius jausmus patyrė ir Suomijos karininkai, kurie tradiciškai laikėsi teigiamo požiūrio į Vokietiją. Žiemos karo metu jie liovėsi nešioti Vokietijos geležinius kryžius³⁶. Generolas majoras Kurtas Martti Walleniusas net pasakė majorui Anchisi'ui, kad nekenčia Vokietijos, „nes ji nevykdė savo išsipareigojimų Suomijai“³⁷. Vis dėlto, praėjus vos kelioms savaitėms po taikos sutarties tarp Suomijos ir Sovietų Sąjungos pasirašymo Maskvoje, Suomijos karininkai gavo naujus Vokietijos apdovanojimus. Generolas

leitenantas A. E. Martola savo memuaruose rašė, kad jis ir daugelis jo kolegų karininkų gavo Suomijos kariuomenės vadovybės 1940 m. balandžio 29 d. laišką. Laiške buvo informuojama, kad Vokietija apdovanos jį medaliu. Laiško pabaigoje buvo perspėjimas, jog atsisakyti apdovanojimo negalima dėl politinių priežasčių³⁸.

BRITŲ IR PRANCŪZŲ ALJANSO INTERVENCIJOS PLANAS

Britų ir prancūzų aljansas stipriai rėmė suomių, tiekdamas jiems lėktuvus ir ginklus. Tuomet paaiškėjo aljanso planas pasiūsti savo karinius dalinius į pagalbą Suomijai. Iki ankstyvo 1940 m. pavasario aljanso vyriausybės susitarė įgyvendinti veiksmų planą, kuriame buvo numatyta išsilaiپinti Norvegijoje, okupuoti Švedijos Laplandijos geležies rūdos kasyklų regioną ir likusius dalinius siųsti į Suomiją. Didžiosios Britanijos ir Prancūzijos intervencija būtų buvusi nenaudinga tiek Sovietų Sąjungai, tiek Vokietijai. Rusai nenorėjo kariauti su aljansu. Sovietai turėjo „vieną milijoną karių, pasirengusių mūšiams, 1940 m. kovo 13 d., kai suomių ir sovietų taikos sutartis Maskvoje nutraukė Žiemos karo veiksmus, ir tas karas buvo baigtas, nes sovietų vadovai bijojo aljanso intervencijos“³⁹.

Vokietija taip pat bet kokia kaina stengėsi išvengti britų ir prancūzų aljanso parengto plano įgyvendinimo. Vokietija galėjo užkirsti kelią to plano įgyvendinimui tik įtikindama Suomiją sudaryti taiką [su sovietais. – *Vert.*], kol britų ir prancūzų aljansas neužėmė Norvegijos ir neokupavo Švedijos geležies rūdos kasyklų regiono, kuris buvo gyvybiškai svarbus Vokietijos karo pramonės funkcionavimui. Toliau pateikta chronologija rodo, kaip sparčiai rutuliojosi veiksmai tarptautinėje arenoje paskutinėmis Žiemos karo savaitėmis:

ĮVYKIŲ CHRONOLOGIJA NUO 1940 M. VASARIO 22 D.

Vasario 22 d. rusai informuoja britus apie taikos sąlygas Suomijai.

Vasario 23 d. Hermannas Göringas pataria Suomijai sudaryti taikos sutartį bet kokiomis sąlygomis.

Vasario 24 d. Sumneris Wellesas atvyksta į Europą ir pradeda savo misiją vizitu Romoje.

Vasario 25 d. Hitleris vėl pasiūlo (bergždžiai) taiką britų ir prancūzų aljansui, o Suomija kreipiasi į Italijos vyriausybę.

Vasario 29 d. neigiamas Italijos atsakymas pasiekia Helsinkį.

Kovo 1 d. britų ir prancūzų aljansas pasiūlo savo pagalbą Suomijai.

Suomija turi nuspręsti, kurią jėgą stovyklą pasirinkti.

Kovo 2 d. Suomija informuoja Vokietiją apie kontaktus su rusais.

Kovo 3 d. Hitleris įsako Vokietijos kariuomenei pradėti invaziją į Daniją ir Norvegiją.

Kovo 4 d. buvęs Suomijos prezidentas P. E. Svinhufvudas apsilanko pas Wipertą von Blücherį, Vokietijos ambasadorių Suomijoje.

Kovo 6 d. Suomijos taikos delegacija išvyksta į Maskvą, o Svinhufvudas – į Berlyną ir Romą.

Kovo 10 d. Ribbentropas atvyksta į Romą.

Kovo 11 d. Molotovas prašo informacijos apie Ribbentropo vizitą Romoje.

Kovo 12 d. Suomija ir Vokietija pasikeičia raštais dėl naujos prekybos sutarties.

Kovo 13 d. pasirašoma Maskvos taikos sutartis; Žiemos karo pabaiga.

Kovo 18 d. Hitleris ir Mussolini susitinka Brenner perėjoje Alpėse Italijos ir Austrijos pasienyje.

Vasario 23 d. maršalas Göringas vėl davė slaptą patarimą suomiams. Jis pageidavo, kad Suomijos vyriausybė sudarytų taikos sutartį su sovietais bet kokiomis sąlygomis

ir pažadėjo, kad, Vokietijai sutriuškinus Sovietų Sąjungą būsiamajame kare, Suomija atgaus visas prarastas teritorijas ir galės pasiimti jų dar daugiau, nei turėjo prieš Žiemos karą. Be to, suomiams buvo patarta pradėti kontaktus su Vokietija per Italiją⁴⁰. Italai nieko nežinojo apie šį patarimą. Jiems britų ir prancūzų aljanso planas dėl aljanso karinių pajėgų siuntimo į Šiaurės Europą reiškė, kad tuo metu Suomija turėjo lemiamą reikšmę Europos politinei padėčiai. Suomijos sprendimas turėjo parodyti Mussolini'ui tą jėgą, kuri yra būsimoji nugalėtoja ir prie kurios reikėtų prisidėti.

Dar 1940 m. sausio pabaigoje suomiai susisiekė su sovietų vyriausybės atstovu Stokholme ir nuo to laiko vedė slaptas derybas. Vis dėlto, atsižvelgdama į Göringo patarimą, vasario 25 d. Suomijos vyriausybė paprašė Italijos vyriausybę paspausti Berlyną, kad Vokietija sutiktų tarpininkauti Maskvoje. Vasario 29 d. Ciano atsakė neigiamai. Italai netikėjo, kad toks pasiūlymas galėtų duoti rezultatų tokiomis aplinkybėmis⁴¹. Jų supratimu, jie negalėjo padaryti daugiau nei patys suomiai. Hitleris dar nebuvo atsakęs į dučės laišką ir, be to, vasario 20 d. Luciano Mascia, Italijos *charge d'affaires* Maskvoje, pranešė, kad iš slaptos informacijos šaltinio jis sužinojo, jog Vokietija pasisiūlė tarpininkauti tarp Suomijos ir Sovietų Sąjungos, bet Molotovas atmetė šį pasiūlymą⁴².

Kitą dieną, kovo 1-ąją, britų ir prancūzų aljansas pasiūlė savo pagalbą Suomijai. Tai buvo lemiamo sprendimo metas. Suomijos užsienio reikalų ministras Väinö Tanneris pasakė savo kolegoms ministrams, kad šiomis minutėmis jie turi nuspręsti, kurią jėgos stovyklą pasirinkti. Kitą dieną, kovo 2-ąją, šeštadienį, vėlai popiet, Suomijos vyriausybė (arba tiksliau Suomijos ministras pirmininkas Risto Ryti ir užsienio reikalų ministras Väinö Tanneris) pirmą kartą pranešė Wiper-tui von Blücheriui, Vokietijos ambasadoriui

Helsinkyje, kad Suomija slapta derasi su Sovietų Sąjunga. Šią informaciją perdavęs buvęs Suomijos užsienio reikalų ministras Antti Hackzellis pasakė Blücheriui, kad kare jau viskas prarasta, ir paklausė, ar vokiečiai negalėtų kaip nors sušvelninti rusų pateiktų siaubingų taikos sąlygų. Tą patį vakarą Blücheris skubiai išsiuntė telegramą į Berlyną⁴³. Telegrama buvo gauta ankstyvą sekmadienio rytą, kovo 3 d. Nuo to momento Hitleris buvo įsitikinęs, kad jo pergalė yra ranka pasiekama, nes suomiai nori taikos sutarties. Tą pačią dieną Hitleris įsakė užpulti Daniją ir Norvegiją, prieš pradėdamas puolimą Vakaruose⁴⁴.

Kitą dieną Blücheris priėmė kitą suomių svečių, buvusį Suomijos prezidentą Svinhufvudą, kuris buvo žinomas kaip didelis Vokietijos draugas. Kovo 6 d. Svinhufvudas, kaip Suomijos vyriausybės atstovas, išvyko į Berlyną ir Romą, o Suomijos taikos delegacija iškeliavo į Maskvą. Buvęs prezidentas buvo įpareigotas pamėginti įtikinti vokiečius, kad jie panaudotų savo įtaką Maskvai ir sušvelnintų taikos sutarties sąlygas. Priešingu atveju Suomijai tektų priimti rusų pasiūlytas taikos sutarties sąlygas⁴⁵. Svinhufvudo misija buvo beviltiška. Hitleris net nepriėmė jo, ir tai yra suprantama, nes Maskvoje buvo neįmanoma ką nors padaryti. Rusai nenorėjo, kad Vokietija kištųsi į taikos derybas. Tai rodo, pavyzdžiui, Ivano Maiskio, sovietų ambasadoriaus Londone, britams pateikta informacija apie taikos Suomijai sąlygas⁴⁶.

Jungtinės Valstijos griebsi paskutinio šanso – mėgino įsikišti į žaidimą pasiųsdamos Sumnerį Wellesą,ėjusį valstybės sekretoriaus pavaduotojo pareigas, su misija sužinoti, ar yra kokia nors galimybė sudaryti taiką tarp britų ir prancūzų aljanso ir Vokietijos. Šios kelionės metu Wellesas aplankė Didžiąją Britaniją, Prancūziją, Vokietiją ir Italiją. Jo misija nedavė teigiamų rezultatų. Vis dėlto ši misija kėlė naują grėsmę Vokietijai. Vokiečiai

ėmė bijoti, kad Italija ras bendrą kalbą su kitomis dviem galingomis neutraliomis jėgomis: Jungtinėmis Valstijomis ir Vatikanu⁴⁷.

Hitleris, žinodamas, kad jis laimi, pasiuntė Ribbentropą į Romą kovo 10 ir 11 d. tariamai perduoti pavėluotą atsakymą į Mussolini'o sausio 5 d. laišką. Istorijos tyrėjai žino apie šį Ribbentropo vizitą, tačiau beveik niekas neatkreipė dėmesio į tai, kad vizitas įvyko tuo metu, kai Suomija ir Sovietų Sąjunga derėjosi dėl taikos sudarymo Maskvoje. Vis dėlto Ribbentropas ne tik vežė paštą, bet ir mėgino įtikinti italus atšildyti santykius su rusais. Kaip Attolico rašė savo pažymoje, vokiečiai manė, kad bus lengviau įtikinti italus, kai Žiemos karas jau ėjo į pabaigą. Viskas vyko pagal vokiečių planą. Mussolini pažadėjo pagerinti santykius su Kremliumi ir kartu pabloginti santykius su Vakarais⁴⁸.

Ribbentropo vizitas natūraliai pritraukė viso pasaulio dėmesį. Rusai vėl tapo labai įtarūs; kovo 11 d., kai vyko derybos su suomiais, Molotovas paprašė Schulenburgą kuo greičiau suteikti jam informacijos apie Ribbentropo vizitą. Žiemos karas baigėsi kovo 13 d. Tai buvo labai įtempta diena Ribbentropui. Jis, nesileisdamas į smulkmenas, kalbėjo apie savo misiją Romoje su sovietų ambasadoriumi Berlyne ir stengėsi padėti pamatus geresniems rusų ir italų santykiams. Be to, Ribbentropas paskambino Ciano'ui ir paprašė Hitlerio ir Mussolini'o susitikimą perkelti iš laikotarpio po kovo 19 d., kaip buvo sutarta Romoje, į pirmadienio rytą, kovo 18 d.⁴⁹

Mussolini sutiko su pasiūlyta data, nors nebuvo labai patenkintas tokia skuba – pasak Ciano, jis skundėsi: „Tie vokiečiai yra nepakenčiami: jie neduoda laiko nei atsikvėpti, nei pagalvoti.“⁵⁰ Taigi, vos po keturių dienų nuo Žiemos karo pabaigos Italijos sprendimas prisidėti prie karo buvo patvirtintas Hitlerio ir Mussolini'o susitikime Brenner perėjoje. Hitleris pareiškė, kad Vokietijos ka-

riuomenė yra pasirengusi kaip niekada anksčiau. Jis (fiureris) kartu su visa jo tauta esą tvirtai įsitikinę, kad jie visiškai sutriuškins Vakarų valstybes. Vis dėlto Hitleris nepanorėjo atskleisti savo sąjungininkui būsimų veiksmų grafiko. Jis nė žodžiu neužsiminė ir apie savo ketinimus okupuoti Daniją ir Norvegiją prieš užpuldamas Vakarų⁵¹.

Buvęs Suomijos prezidentas Svinhufvudas atvyko į Romą, kai taikos sutartis jau buvo pasirašyta Maskvoje. Romoje įvyko jo ir Armano Kocho, buvusio Italijos pasiuntinio Helsinkyje, susitikimas, kurio metu Svinhufvudas nurodė priežastis, privertusias Suomijos vyriausybę apsispręsti dėl taikos sudarymo. Kochas parašė atmintinę apie šį pokalbį savo viršininkui, liaudies kultūros ministrui Alessandro Pavolini'ui, kuris savo ruožtu perdavė atmintinę Mussolini'ui. Svinhufvudas papaiškino Kochui, kad Švedija ir Norvegija nebūtų sustabdžiusios britų ir prancūzų aljanso karinių dalinių žygiavimo per jų teritorijas. Svinhufvudas pasakė, kad Suomijos vyriausybė nemano, jog Švedija arba britų ir prancūzų aljansas gali suteikti veiksmingą pagalbą, todėl nutarė kreiptis į Vokietijos vyriausybę, kuri tebebuvo suinteresuota palaikyti Suomijos valstybės egzistavimą kaip veiksnį, turintį įtakos jėgos balansui Baltijos pakrantėje⁵².

Buvo ir kitas labai įdomus epizodas, susijęs su Svinhufvudo misija. Kai Svinhufvudas lankėsi Romoje, jo artimas politinis bičiulis Erkki Rääkkönenas liko Berlyne, kad atliktų savo užduotį – jis parašė laišką SS vadui Heinrichui Himmleriui, siūlydamas jam naująjį jėgerių batalioną, t. y. suomių SS dalinį⁵³. Žinant, kokie glaudūs buvo Svinhufvudo ir Rääkkömeno santykiai, galima manyti, jog Svinhufvudas žinojo apie šį laišką. Verta priminti, kad Svinhufvudas ir Himmleris buvo susitikę Berlyne 1937 m.⁵⁴

Vis dėlto įdomiausias su šiuo epizodu susijęs klausimas: ar laiškas Himmleriui buvo

parašytas Suomijos ministrų, kurie pasiuntė Svinhufvudą į Berlyną ir Romą, nurodymu? Atrodo, jog būtent taip ir buvo. Svinhufvudas visuomet buvo teisėtumui ištikimas žmogus. Tuo lemiamu jo tėvynei momentu jis vargu ar būtų priėmęs tokį sprendimą pats vienas. Žinoma, galima manyti, kad Ryti ir Tanneris nežinojo apie Rääkkönen'o pasiūlymą. Tokiu atveju atsakomybė už pasiūlymą tektų vadinamiesiems aktyvistams, kurie buvo glaudžių santykių su Vokietija šalininkai.

PASAULIO LIKIMAS PRIKLAUSO NUO SUOMIJOS

Mussolini labai jaudinosi dėl Ribbentropo vizito tikslų. Jį erzino fiurerio delsimas atsakyti į laišką. Mussolini vis labiau baiminosi, kad tylą gali reikšti kokį nors blogą šurpirą⁵⁵. Prieš susitikdamas su Ribbentropu, dučė parašė trumpą atmintinę, kuri aiškiai atskleidžia jo baimes. Kad ir kaip grasintų Vokietijos užsienio reikalų ministras, Mussolini turėjo trigubą rezervą prieš Rusiją ir Vokietiją:

Italija ir Suomija; Italija bei britų ir prancūzų aljansas; Italija ir Balkanų šalys⁵⁶ – trigubas rezervas.

Atmintinėje yra numatyti visiškos blokados aplink Vokietiją metmenys: Šiaurėje, Vakaruose, Pietuose ir Pietryčiuose. Mussolini'o teiginiai labai įdomūs, nes paprastai manoma, kad, suomiams priėmus Vakarų pasiūlytą pagalbos planą ir atmetus Maskvos pasiūlymą dėl susitarimo, Skandinavijos pusiasalis būtų tapęs beveik globalaus karo pagrindine arena. Tokia nuomonė yra paremta prielaida, kad Vokietija pultų Šiaurės Europą.

Vis dėlto galima suabejoti, ar Vokietija iš tikrųjų galėjo imtis tokių veiksmų. Tuo metu Vokietija iš esmės buvo viena, be sąjungininkų, išskyrus jos pačios sukurtą marionetinę Slovakijos valstybę. Sunku patikėti, kad

Vokietija būtų puolusi Švediją ar net Suomiją, nes jos Vokietijai buvo reikalingos kaip draugiškos valstybės ir prekybos partnerės. Abi šalys buvo ypač svarbios Vokietijos karo pramonei: Švedija dėl jos geležies rūdos, o Suomija dėl jos nikelio, vario ir molibdeno. Verta priminti, kad 1940 m. kovo 12 d. (t. y. beveik tuo pat metu, kai buvo pasirašyta taikos sutartis Maskvoje) Vokietija ir Suomija pasikeitė raštais dėl naujos abipusės prekybos sutarties sudarymo. Derybos dėl prekybos vyko Žiemos karo metu ir ne Suomijoje, o Stokholme. Vokietija, pavyzdžiui, suteikė Suomijai 10 milijonų tuometinių Vokietijos markių kreditą⁵⁷.

Suomijos Petsamo regiono nikelio kasyklos buvo didžiausios Europoje. Tuo metu Vokietijai skubiai reikėjo nikelio, nes Vakarų valstybės, paskelbusios karą Vokietijai, pradėjo Vokietijos ekonominę blokadą. Tuo metu Kanada, kuri buvo didžiausia nikelio tiekėja pasaulyje ir britų Tautų Sandraugos narė, nustojo pardavinėti nikelį Vokietijai. Vokietija tapo priklausoma nuo Suomijos tiekiamo nikelio⁵⁸. Be to, reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad Hitleris – kaip jau minėta anksčiau – nusprendė, jog Vokietijos invazija į Daniją ir Norvegiją galėtų būti įvykdyta tik po to, kai Suomija susiderės su sovietais dėl taikos ir jis žinos, kad laimi žaidimą prieš britų ir prancūzų aljansą.

Suomija vaidino lemiamą vaidmenį tarptautiniame politiniame žaidime, kuris vyko Netikrojo karo mėnesiais. Dažnai kartojamas teiginys, kad Suomija buvo palikta viena prieš galingąją Sovietų Sąjungą, tėra mitas. Dėl įtemptos politinės padėties Suomija turėjo pasirinkti vieną iš dviejų viena kitai priešiškų jėgų: britų ir prancūzų aljansą ar Vokietiją. Maskvos taikos sutartis buvo naudinga Vokietijai, ir tai buvo didelis pralaimėjimas britų ir prancūzų aljansui. „Tai mūsų antrasis pralaimėjimas⁵⁹“, – komentuoamas Suomijos „kapituliacija“.

pareiškė britų Imperijos generalinio štabo viršininkas generolas Edmundas Ironside; jis tvirtai rėmė britų ir prancūzų aljanso planą dėl įsiveržimo į Skandinaviją. Pirmasis pralaimėjimas buvo Lenkija.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Musso-
lini, kuris 1945 m. pavasarį prarado viską, yra sakęs: „Iki 1940 m. pavasario aš niekada negalvojau, kad Italija gali dalyvauti kokiam nors kare ne [britų ir prancūzų. – *Vert.*] aljanso pusėje.“⁶⁰ Italų šaltiniai, susiję su instrukcijomis dėl santykių su spauda, atskleidžia, kad, jei Suomija būtų pasirinkusi britų ir prancūzų aljansą, t. y. būtų pasinaudojusi aljanso pasiūlymu dėl pagalbos, Italijos nuostatos būtų visiškai pasikeitusios. Aljanso intervencija Šiaurės Europoje būtų buvusi didelė politinė ir diplomatinė Didžiosios Britanijos ir Prancūzijos pergalė kovoje su Vokietija. Italijai aljanso intervencija būtų davusi politinį ir ideologinį motyvą denonsuoti Plieno paktą⁶¹.

Po Antrojo pasaulinio karo Wipertas von Blücheris parašė laišką, adresuotą Risto Rytii'ui, kuriame Rytis vadinamas vieninteliu suomiu, kada nors laikiusiu pasaulio likimą savo rankose. Šiais žodžiais buvo apibūdinta 1940 m. kovo mėn. sudaryta Maskvos taikos sutartis, kuri, laiško autoriaus nuomone, buvo pasirašyta pirmiausia Rytii'o sprendimu⁶². Rytis atsakė, kad nors jis ir atmetė aljanso pasiūlymą, bet jam buvo akivaizdu, jog tas pasiūlymas galėjo turėti istorinių padarinių visam pasauliui⁶³. Blücheris taip pat rašė savo memuaruose, kad tuo metu, kai Suomija turėjo apsispręsti dėl aljanso pagalbos siūlymo, viso pasaulio likimas buvo Suomijos ministro pirmininko Risto Rytii'o rankose. Pasaulio šalių didelių politinių jėgų grupių formavimąsi ir istorijos tėkmę nulėmė Rytii'o sprendimas⁶⁴.

„Mano vyriausybei paaiškėjo galutiniai hitlerizmo tikslai, kai ji suprato, kad Hitleris sukūrė planus užkariauti pasaulį. Šie nusi-

kaltėlio ir paranojiko planai buvo sumanyti prieš jam užgrobiančią valdžią Vokietijoje. Jie buvo įgyvendinami laipsniškai, iš pradžių klasta ir apgavyste, o vėliau – ugnimi ir kalaviju. Joks blogis jam nebuvo pernelyg atgrasus. Jokia niekšybė jam nebuvo pernelyg begėdiška, kad jis ją atliktų⁶⁵“ – Sumneris Wellesas savo knygoje „Keturių laisvių pasaulis“ („The World of the Four Freedoms“) pakartojo savo žodžius, kurie buvo pasakyti 1942 m. sausio 15 d. (praslinkus kelioms savaitėms po to, kai Japonija užpuolė Pearl Harborą) per užsienio reikalų ministrų susitikimo Rio de Žaneire atidarymo posėdį.

Žodis „laispniškai“ vykusiai apibūdina, kaip Hitleris sugebėjo įveikti visus sunkumus per Žiemos karą. 1939 m. rugpjūčio mėn. jis išdavė suomių parduodamas juos rusams, bet, nepaisant to, suomiai vis tiek pasirinko jį. Jis išdavė savo sąjungininką Mussolini'į, bet Mussolini vis tiek pasirinko jo stovyklą. Abi šalys [Suomija ir Italija. – *Vert.*] pasirinko būti kartu su nugalėtoju. Vėlesni buvimo kartu su Hitleriu metai skaudžiai įrodė abiem šalims, kad jų pasirinkimas buvo neteisingas: jos pervertino Vokietijos galią ir nepakankamai įvertino rusų galią.

Kita vertus, Welleso žodžiai Rio de Žaneire skambėjo dviprasmiškai. Savo knygoje „Laikas sprendimui“ („The Time for Decision“; leidimas italų kalba „Ore decisive“) Wellesas aprašė savo misiją Europoje 1940 m. pavasarį. Jis šioje knygoje teigė, kad tik absoliuti Jungtinių Valstijų parama britų ir prancūzų aljansui galėjo sustabdyti Hitlerį tuo metu⁶⁶. Tai verčia manyti, jog ta jėga galėjo nulemti Suomijos apsisprendimą britų ir prancūzų aljanso naudai. Vis dėlto tuo metu amerikiečiai dar nenorėjo rodyti, kad visiškai remia aljansą, ir ištraukti į Europos reikalus. Tačiau visas senasis žemynas ir galų gale visas pasaulis buvo neišvengiamai įtrauktas į didžiulę nelaimę.

Nuorodos

¹ GIOVANNI ANSALDO, *Il Bivio della Finlandia*, laikraštis *Il Telegrafo*, 1940 m. kovo 9 d.

² YURI KILIN – VERONIKA KILINA, *The Red Army's losses during the Winter War* knygoje *Perspectives on the Finnish Winter War*, Helsinkis, Nacionalinės gynybos universiteto Karo istorijos departamentas, 2010, p. 78.

³ ROSARIA QUARTARARO, *Italia-URSS, 1917-1941. I rapporti politici*, Napoli, Edizioni Scientifiche Italiane, 1997, p. 235-236.

⁴ Majoro Anchisi'o 1939 m. gruodžio 30 d. ataskaita ir jo 1939 m. gruodžio 21-1940 m. sausio 13 d. dienoraštis apie misiją Suomijoje, Archivio Storico Diplomatico Presso Ministero degli Affari Esteri (AE), Roma, Affari politici (AP) 1931-1945 Finlandia, b. 7; PIRKKO KANERVO, *Italia ja Suomen talvisota. Il Duce Mussolini "maailman urheimman kansan" apuna*, Helsinkis, Teos, 2007, p. 248-266.

⁵ EINO TIRRONEN – PEKKA HUHTANIEMI, *Sotatalous*, knygoje *Talvisodan historia 4*, Porvoo – Helsinkis – Juva, WSOY, 1991, p. 290-291; ILKKA SEPPINEN, *Suomen ulkomaan kaupan ehdot 1939-1944*, Helsinkis, SHS, 1983, p. 37; MARTTI HÄIKIÖ, *Suomi jäi yksin – vai jäikö?*, knygoje *Talvisota*, redaktoriai Pertti Pesonen ir Keijo Immonen, Helsinkis, Kirjayhtymä, 1989, p. 212-213.

⁶ TIRRONEN – HUHTANIEMI 1991, p. 270-271.

⁷ Suomijos pasiuntinybės Romoje 101/1940 m. sausio 26 d. laiškas ir 1940 m. sausio 23 d. memorandumas, Ulkoministeriön arkisto (UA), R 109 O C3; Italijos aviacijos ministerijos susitarimo projektas ir 1940 m. vasario 6 d. laiškas, Archivio Centrale dello Stato (ACS), Gab.1940, b. 200.

⁸ TIRRONEN – HUHTANIEMI 1991, p. 252, 280, 284.

⁹ Suomijos pasiuntinybės Romoje 1939 m. gruodžio 7 d. pranešimas, UA, R 109 O C1; Mascia'o 1940 m. sausio 10 d. pranešimas Ciano'ui, *I documenti diplomatici Italiani (DDI)*, Nona Serie, Vol. III, Roma, 1954, p. 49; GIACOMO ACERBO, *Fra due plotoni di esecuzione. Avvenimenti e problemi dell'epoca fascista*, Bologna, Cappelli, 1968, p. 423-424; GALEAZZO CIANO, *Diario 1937-1943*, Milano, RCS Libri S. p. A, 1998, p. 371.

¹⁰ MARIO TOSCANO, *La politica estera italiana dal 1914 al 1943*, Torino, ERI, 1963, p. 254.

¹¹ MARKKU RUOTSILA, *Churchill ja Suomi. Winston Churchillin Suomea koskeva ajattelu ja toi-*

mintä 1900-1955, Helsinkis, Otava, 2002, p. 115, 152.

¹² Pokalbis su Vokietijos reicho užsienio reikalų ministru von Ribbentropu 1939 m. gegužės 6-7 d., *Ciano's Diplomatic Papers*, redaguota Malcolm Muggeridge, London, Odham's Press Ltd, 1948, p. 283-286; ELISABETH WISKEMANN, *The Rome-Berlin Axis. A Study of the Relations between Hitler and Mussolini*, London and Glasgow, Collins, 1966, p. 167.

¹³ CIANO 1998, p. 327.

¹⁴ WISKEMANN 1966, p. 199; C. J. LOWE – F. MARZARI, *Italian Foreign Policy 1870-1940*, London and Boston, Routledge & Kegan Paul, 1975, p. 340-347.

¹⁵ RENZO DE FELICE, *Mussolini il Duce. Lo Stato totalitario 1936-1940*, Torino, Einaudi, 1996, p. 665.

¹⁶ *Historical Dictionary of Fascist Italy*, vyr. redaktorius Philip V. Cannistraro, Westport, Connecticut. London, England, Greenwood Press, 1982, p. 122; *Il Lavoro Fascista*, 1939 m. lapkričio 1 d.; CIANO 1998, p. 363; KANERVO 2007, p. 155.

¹⁷ Ufficio F: Appunto 1940.01.21, AE, AP Finlandia 1940-41, b. 7; CIANO 1998, p. 387.

¹⁸ CIANO 1998, p. 368.

¹⁹ RISTO PELTOVUORI, *Saksa ja Suomen talvisota*, Helsinkis, Otava, 1975, p. 51-52.

²⁰ Bonarelli'o 1939 m. lapkričio 22 d. pranešimas Ciano'ui, *DDI*, Nona serie, Vol. II, Roma, 1954, p. 246-247.

²¹ WISKEMANN 1966, p. 225.

²² Pokalbis su daktaru Ley'u 1939 m. gruodžio 6 d., *Ciano's Diplomatic Papers 1948*, p. 321-327.

²³ Italijos ambasados Berlyne 1939 m. gruodžio 9 d. pranešimas Italijos užsienio reikalų ministerijai Romoje, AE, Gab. B. UC 12; WISKEMANN 1966, p. 229-230.

²⁴ Rosso 1939 m. gruodžio 9 d. ir gruodžio 12 d. pranešimai Ciano'ui, *DDI*, Nona serie, Vol. II, p. 408, 432; Magistrati'o 1939 m. gruodžio 13 d. pranešimas Ciano'ui, *ibid.*, p. 446; PELTOVUORI 1975, p. 67-68.

²⁵ KANERVO 2007, p. 203-204.

²⁶ CIANO 1998, p. 701-724.

²⁷ WISKEMANN 1966, p. 230.

²⁸ LOWE – MARZARI, 1975, p. 352-353; PHILIP MORGAN, *Italian Fascism 1919-1945*, Houndmills, Basingstoke, Hampshire RG21 2XS and London, The Macmillan Press Ltd, 1995, p. 171; MAX JAKOBSON, *Diplomaattien talvisota*, Porvoo – Helsinkis, WSOY, 1956, p. 307-311.

²⁹ Mussolini'o 1940 m. sausio 5 d. laiškas Hitleriui, *DDI*, Nona serie, Vol. III, Roma, 1954, p. 19–22.

³⁰ *Ibid.*

³¹ KANERVO 2007, p. 220.

³² Attolico 1940 m. sausio 8 d. pranešimas Ciano'ui, *DDI*, Nona serie, Vol. III, p. 34–35.

³³ *Historical Dictionary of Fascist Italy*, 1982, p. 102–103.

³⁴ Carbonio 1940 m. vasario 6 d. pranešimas Filippo'ui Anfuso'ui, AE, Gab. Serie II b. UC13.

³⁵ RAGNAR NORDSTRÖM, *Voitto tai kuolema. Jääkäriveivarin elämä ja perintö*, Porvoo – Helsinki – Juva, WSOY, 1996, p. 221.

³⁶ HANS PETER KROSBY, *Nikkelidiplomatiaa Petsamossa 1940–1941*, Helsinki, Kirjayhtymä, 1966, p. 25.

³⁷ Majoro Anchisio 1939 m. gruodžio 21–1940 m. sausio 13 d. dienoraštis apie jo misiją Suomijoje, AE, AP 1931–1945 Finlandia, b. 7.

³⁸ A. E. MARTOLA, *Sodassa ja rauhassa. Muis-telmia*, Helsinki, Otava, 1973, p. 150.

³⁹ KILIN – KILINA 2010, p. 74.

⁴⁰ T. M. KIVIMÄKI, *Suomalaisen politiikon muis-telmat*, Porvoo – Helsinki, WSOY, 1965, p. 127–128; NORDSTÖM 1996, p. 245–246; *Murhenäytelmän vuorosanat. Talvisodan hallituksen keskustelut*, redaktoriai Ohto Manninen ir Kauko Rumpunen, Helsinki, Edita, 2003, p. 222–227; OHTO MAN-NINEN, *Yhden kortin varaan ei voitu heittäytyä*, leidinyje "Historiallinen Aikakauskirja" 2/2004, p. 249–256.

⁴¹ Suomijos pasiuntinybės Romoje 1940 m. vasa-rio 26 d. ir vasario 29 d. telegramos., Kansallisarkisto (KA), Risto Rytio archyvas, kansio 20.

⁴² Mascia'o 1940 m. vasario 20 d. pranešimas Ciano'ui, *DDI*, Nona serie, Vol. III, p. 289–290.

⁴³ WIPERT von BLÜCHER, *Suomen kohta-lonaika*, Porvoo – Helsinki, WSOY, 1950, p. 184; HANS METZGER, *Kolmannen valtakunnan edus-tajana talvisodan Suomessa*, Helsinki, Otava, 1984, p. 137–138.

⁴⁴ PELTOVUORI 1975, p. 150.

⁴⁵ *Murhenäytelmän vuorosanat* 2003, p. 296–297; Erkki Räikkönen archyvas, KA; Kocho 1940 m. kovo 18 d. atmintinė, skirta Pavolini'ui, ACS, Min-CulPop Dir. gen. b. 67.

⁴⁶ PELTOVUORI 1975, p. 95–96; METZGER 1984, p. 137–138.

⁴⁷ MALCOLM MUGGERIDGE, *Ciano's Diplo-matic Papers*, 1948, p. 335–336; QUARTARARO 1999, p. 227; KANERVO 2007, p. 333–337.

⁴⁸ Attolico 1940 m. kovo 9 d. pranešimas Ciano'ui, *DDI*, Nona serie, Vol. III, p. 427–429; Dučės 1940 m. kovo 10 ir 11 d. pokalbiai su Reicho užsienio reikalų ministru Ribbentropu, dalyvaujant grafui Ciano'ui ir ambasadoriui von Mackensenui, *Ciano's Diplomatic Papers*, 1948, p. 339–359.

⁴⁹ CIANO 1998, p. 406; Ribbentropo 1940 m. kovo 14 d. pranešimas Schulenburgui, *Documents on German foreign policy (DGFP)*, Series D, Vol. VIII, p. 919–922 ir nuorodos 1 ir 2.

⁵⁰ CIANO 1998, p. 406.

⁵¹ Hitlerio ir Mussolini'o derybos 1940 m. kovo 18 d., *DDI*, Nona serie, Vol. III, p. 503–504; taip pat KANERVO 2007, p. 378–381.

⁵² Kocho 1940 m. kovo 18 d. atmintinė, skirta Pavolini'ui, ACS, MinCulPop D ir gen., b. 67; taip pat KANERVO 2007, p. 360–362.

⁵³ Erkki Räikkönen archyvas, KA; EINAR JUVA, *P. E. Svinhufvud, II 1917–1944*, Porvoo, WSOY, 1961, p. 84.

⁵⁴ JUHANI SUOMI, *Talvisodan tausta*, Helsinki, Otava, 1973, p. 140–141.

⁵⁵ WISKEMANN 1966, p. 232.

⁵⁶ Il Capo del Governo Mussolini. Appunto personale, *DDI*, Nona Serie, Vol. III, p. 434–435.

⁵⁷ SEPPINEN 1983, p. 40, 55.

⁵⁸ ESKO VUORISJÄRVI, *Petsamon nikkeli kansainvälisessä politiikassa 1939–1944*, Helsinki, Otava, 1990, p. 31–35.

⁵⁹ OLLI VEHVILÄINEN, Ulkovaltojen reaktiot, in *Yksin suurvaltaa vastassa. Talvisodan poliittinen historia*, redaktoriai Olli Vehviläinen ir O. A. Ržeševski, Helsinki, SHS, 1997, p. 342.

⁶⁰ ACERBO 1968, p. 423–424.

⁶¹ DE FELICE 1996, p. 754–755; KANERVO 2007, p. 341–343.

⁶² SAKARI VIRKKUNEN, *Kallio. Talonpoikais-presidentti*, Helsinki, Otava, 1983, p. 258.

⁶³ Risto Rytio laiškas, adresuotas von Blücheriui, Rytio archyvas, KA, kansio 5.

⁶⁴ von BLÜCHER 1950, p. 187.

⁶⁵ SUMNER WELLES, *The World of the Four Freedoms*, London, New York, Melbourne, Hutchinson & Co Ltd, 1943, p. 27.

⁶⁶ SUMNER WELLES, *Ore decisive (The Time for Decision)*, išversta Elena Craveri Croce, Roma, Giulio Einaudi Editore, 1945, p. 161.